

Key words: social rehabilitation, specialist, professional training, vocational readiness.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 378.147:37.013.42

Н. Л. Отрошенко

**ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОРІЄНТИРИ
ЩОДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В НОВІЙ ШКОЛІ**

Концепцію «Нової української школи» – ідеологію реформи середньої освіти, що почне діяти в 2018 році, 18 серпня 2016 року під час педагогічної конференції «Про підсумки розвитку дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти у 2015/2016 н.р. та завдання на 2016/2017 н.р.» в Будинку Уряду презентувала міністр освіти і науки України Лілія Гриневич.

Ми повністю підтримуємо педагогічну думку міністра, що завдання держави – кожній дитині дати доступ до якісної освіти. Завдання України в тому, щоб побудувати суспільство освіченого загалу, бо кожна дитина, не залежно від її здібностей, має право на успіх в житті, на максимальне розкриття власних здібностей, яке може запропонувати якісна освіта. Освіта є ключовим елементом національної безпеки, а людина – це найцінніший актив держави. Маємо перетворити освіту на чинник економічного зростання, джерело національної єдності, засіб соціального просування кожного громадянина [8].

Функціонування сучасного українського суспільства вимагає особистостей, які здатні адаптуватися до надзвичайно складних умов життєдіяльності, ринкової економіки, боротьби за вищий (кращий) статус у суспільстві, систематично оволодівати новими знаннями, навичками і вміннями, способами діяльності, долати перешкоди, досягаючи поставленої мети, при цьому не зашкоджуючи власному психічному здоров'ю й зберігаючи психологічну стійкість. Безперечно, йдеться про конкурентоспроможну особистість.

Таким чином, стверджуємо, що зараз існують суперечності між потребою ринкової економіки в конкурентоспроможних фахівцях, успішних особистостях, вимогами до характеру й змісту професійної орієнтації в школі, з одного боку, і реальною підготовленістю школярів у цьому напрямку – з іншого.

Профорієнтаційній проблематиці приділяють увагу дослідники різних наук – філософії, економіки, соціології, медицини, психології й педагогіки (К. Абульханова-Славська, В. Андрєєв, О. Грішнова, О. Давидова, О. Джура, В. Дрижак, Є. Климов, А. Ковальова, Л. Користильова, Г. Костюк, В. Левін, Є. Павлетюнков, К. Платонов, Е. Рутенбург, Л. Рябова, І. Прокопенко, Т. Ніколаєва, В. Хільковець й ін.).

Отож, *мета* нашого наукового пошуку – визначення деяких теоретико-практичних орієнтирів для профорієнтаційної роботи соціальних педагогів в новій школі.

Ми запропонували старшокласникам дати відповідь одним словом на такі питання: ким буду?, чим займатимуся?, як працюватиму?, де працюватиму?, у яких умовах? Інакше кажучи, ми намагалися з'ясувати, які конкретні способи діяльності професійного дорослого життя, які види робіт старшокласники для себе обрали. Цікаво, що майже всі вказували на те, що завдання містить ідентичні питання: ким буду? і чим займатимуся? Проаналізувавши дані, ми впевнилися в правильності нашого припущення про те, що молоді люди знають, ким вони бажають бути, а ось, що вони робитимуть й, головне, як, де й у яких умовах, вони не знають.

Учні та й їхні вчителі й батьки чомусь вважають, що це просте питання, відповідь на яке знайдеться свого часу майже сама собою. На жаль, це не так. Це питання не лише професійної, але й особистісної актуалізації, й вирішуватися воно повинно з моменту народження дитини й протягом усього її життя. Кожен з нас приходить у цей світ, щоб бути потрібним, корисним, затребуваним. Мабуть, немає для людини більш важливої проблеми, ніж проблема бути потрібним комусь: рідним і близьким, друзям, колегам по роботі чи навчанню, знайомим і незнайомим людям. У цьому зв'язку для нас важливо з'ясувати, якою мірою навчання в школі, уроки, стосунки учня й учителя, учнів між собою можуть втілювати й дійсно втілюють реальну життєво необхідну затребуваність для юнацької самосвідомості, яка шукає себе в цьому світі. Відповідь узагалі-то очевидна. Якщо мати на увазі офіційне, формальне життя учня, то для більшості можливість такого втілення – мінімальна. За мовчазною згодою дорослих питання про затребуваність відкладається до закінчення школи. Відзначимо принагідно, що вступ до ВНЗ ніякої реальної актуалізації не привносить, лише продовжує термін очікування реальної, дійсної затребуваності. Кому не відомо правило шкільного життя: підрости, накопич знань, закінчи школу, а потім уже... А що потім? Правило все живе, діє, хоча дорослі знають, що ніяких чудес потім не трапляється. Не підготовлений до реального життя, реальних труднощів, не конкурентноспроможний дорослий вимушений вчитися бути конкурентноспроможним знову. І як часто це вже виявляється пізно. Сьогодні більшість випускників шкіл ідуть до ВНЗ «з предмета», тобто, орієнтуючись на ту чи іншу систему знань. Власне, проблему професійного вибору обговорюють сьогодні не лише старшокласники, але і їхні батьки та фахівці саме як проблему професійної орієнтації, проблему вибору вузівської спеціальності. Це закономірно, бо

люди ще не звикли до вимог сучасного ринку праці. Раніше відсутність конкуренції, матеріальної потреби (і можливостей) не змушувала всерйоз замислюватися про ринкову цінність знання самого себе, про необхідність володіння способами застосування цього знання, про різницю цих способів, які користуються й не користуються попитом на ринку праці, про просування й самопросування, тобто, про ресурсність нашої освіти [1, с. 5].

У країнах з розвинутою ринковою економікою «людські ресурси» виділяють і протиставляють «природним ресурсам» саме для того, щоб підкреслити визначальну роль на ринку людини, її ринкових ресурсних можливостей, для того, наголосити на визначальній ролі людського капіталу в суспільстві. Тому всі без винятку держави, які здобули досвід ринкового розвитку, оголошують пріоритетним напрямом саме розвиток у суспільстві людських ресурсів. У цих країнах постійно впроваджують національні програми розвитку людських ресурсів, удосконалюють інфраструктуру, яка реально забезпечує такий розвиток. У нашій державі тільки прокидається усвідомлення освіти, яка користується попитом на ринку праці. Але сучасним школярам уже сьогодні потрібна така підготовленість до дорослого життя, яка дозволить бути конкурентноспроможним і, як наслідок – успішним. Не дивно, що на питання: чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що розвинута й ефективна система формування людського капіталу в сучасному інформаційному світі перетворюється на головну передумову швидкого й успішного відродження держави (людина – найвища цінність), 98,9% усіх опитаних відповіли «так».

Із сказаного випливає важливий висновок про те, що конкуренція – невід’ємна частина життя сучасного українського суспільства, у якому успіх ні до кого не приходиться сам, за нього потрібно боротися. У зв’язку з цим сучасні старшокласники потребують допомоги в активізації самовивчення, відповідних соціально-педагогічних умов для формування адекватної самооцінки й, узагалі, рівня освіти, який надасть можливість кожному випускникові почуватися затребуваним.

У сьогоднішньому діловому й професійному світі гостро необхідні професійно мобільні люди, які готові грамотно приймати самостійні рішення й нести відповідальність за їхнє втілення в життя, здатні успішно й ефективно знаходити й реалізовувати себе в соціально-економічних умовах, що швидко змінюються, у зв’язку з пошуком, плануванням, вибором і влаштуванням своєї професійної кар’єри. Навіть бувала дорослу людину, яка пройшла в житті через горнило багатьох проблемних ситуацій, такі питання й вимоги можуть поставити в тупикове, здавалось би, безвихідне становище. Це тим паче справедливо для старших підлітків, які закінчують школу й тільки вступають у самостійне трудове життя. Перед ними такі проблеми постають у всій повноті й рельєфності. Їм вкрай важливо знати про можливі «підводні камені» на шляху до професійної кар’єри, бути готовими не розгубитися, зіткнувшись з ними, уміти з честю розв’язати життєві ситуації, що виникають. Саме тому на педагогах, шкільних психологах, соціальних

педагогах, наставниках підростаючого покоління й, перш за все, на самих учнях, які вступають у життя, лежить величезна відповідальність, пов'язана з входженням сучасної людини у світ професій в умовах ринку праці. Виконання цієї роботи, метою якої є, перш за все, особистісний ріст і розвиток учнів, передбачає можливо більш повне й усебічне використання всього арсеналу накопичених у психології та педагогіці, соціальній педагогіці даних, засобів і методів [2, с. 37].

Сучасна конкурентноспроможна, соціально-успішна людина має бути всебічно розвиненою, ініціативною, підприємницькою, повинна володіти великим запасом знань, умінь, навичок, способами діяльності (ми наголошуємо на цьому), щоб бути затребуваною в умовах нестабільності ринку праці. Ми згодні з більшістю дослідників і припускаємо, що соціально-успішною можна вважати людину, яка володіє сукупністю якостей, що зумовлюють способи мислення й поведінки ділової особистості [3, с. 13]. Соціально-успішна людина повинна вміти формулювати мету, завдання й організовувати діяльність, контролювати власні дії та поведінку, бути здатною відповідати за їхні наслідки, тобто, бути впевненою людиною.

Звичайно, успішності потрібно довго й старанно вчитися, вона не приходить сама собою, без тривалої й кропіткої роботи над собою – своїм характером, освітою, здібностями, звичками. Цю роботу із самовиховання, самоосвіти, саморозвитку кожен виконує самостійно, але, безперечно, у порівнянні себе з іншими, у процесі взаємодії з ровесниками, батьками, педагогами, незнайомими людьми. Школа в цілому й соціальний педагог зокрема повинні допомогти старшокласникам у цій роботі – роботі над собою [4, с. 13].

Профорієнтаційна робота повинна забезпечувати організацію розвивальної діяльності старшокласників, яка базується на взаємодії двох їхніх ролей – суб'єкта виховання й суб'єкта самовиховання, хоча друга не завжди усвідомлена юною особистістю. Як повноправний суб'єкт школяр самостійно будує й реалізує свою діяльність у системі суспільних відносин, набуваючи власного досвіду свідомого користування заданими нормами поведінки [3, с. 35]. Отже, метою системи роботи соціального педагога з соціально-професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи є оволодіння старшокласниками технологіями професійного самовизначення, проектування кар'єрних досягнень у майбутній професійній діяльності. Ми поділяємо й розвиваємо думку науковців про те, що система профорієнтації має бути орієнтована на розвиток у старшокласників інтегральних якостей особистості, які в майбутній професійній діяльності сприятимуть кар'єрним досягненням та успішному життю.

Узагалі, найвища мета соціального виховання – допомогти дитині стати самою собою, прожити власне життя. При цьому завдання вихователя (соціального педагога, учителя, батьків) – зрозуміти дитину як Істину, зрозуміти той єдиний, тільки їй відведений шлях, який веде її до самореалізації. Важливо враховувати різноманітні типології

особистості, не відкидаючи унікальність людини, її «таємницю» [5, с. 17]. Ми глибоко переконані, що кожна людина – унікальне природне створіння й, узагалі, поганих учнів не буває. Лише потрібно знайти індивідуальний підхід до кожного й створити оптимальні умови для успішної соціалізації взагалі й формування та розвитку якостей соціально-успішної, конкурентноспроможної особистості, зокрема.

Досягнення ефективності в процесі соціальної профорієнтаційної діяльності соціального педагога з учнями загальноосвітньої школи можливе у випадку, якщо цей процес буде організований як педагогічна система, яка:

- виходить у своїй меті з положення щодо провідної ролі соціально-педагогічної діяльності у формуванні особистості учня як суб'єкта соціально-професійного самовизначення;

- передбачає етапи формування та розвитку інтегральних якостей конкурентноспроможної особистості опанта як суб'єкта професійного самовизначення (спрямованості, самоусвідомлення, відповідальності й асертивності), наявність яких забезпечує його успішний соціально-професійний та особистісний розвиток;

- спирається на інтерактивні соціально-педагогічні технології формування й розвитку конкурентноспроможної соціально-успішної особистості старшокласника (ділові ігри, тренінги, проектування, презентація тощо);

- спрямована на ефективну взаємодію всіх учасників соціально-педагогічного процесу (і сім'ї в тому числі) на стадії дотрудової соціалізації учнів загальноосвітньої школи.

Необхідність у професійному самовизначенні в старшому підлітковому та юнацькому віці людини відбивається на її потребах, ставленнях, інтересах, емоційному стані, і через це формується певна внутрішня позиція особистості, яку відображено в готовності до профорієнтаційної діяльності. Зростає потреба в набутті цілеспрямованого досвіду профорієнтаційного спрямування для побудови свого життєвого плану. Таким чином, суб'єктом профорієнтаційної діяльності має бути особистість старшокласника.

Орієнтована на особистість старшокласника система профорієнтаційної роботи є однією з найбільш дієвих умов забезпечення розвитку особистості в напрямку її дорослості, здатності до адекватної самооцінки себе, своїх здібностей і можливостей самореалізації в конкретних сферах професійної діяльності [6, с. 344].

Щодо завдань нашого дослідження найбільш цікавою в прикладному плані є робота, виконана під керівництвом Н. Рототаєвої, «Школа соціального успіха». Головна мета діяльності навчально-виховного комплексу – виховання Людини, Людини щасливої, успішної. Успішною є та людина, яка «не ховає голову в пісок», а здатна мужньо й стійко зустрічати будь-які неприємності, проявляти необхідну волю й упертість у їх вирішенні [4, с. 15] А для цього людині потрібні, перш за все, знання й досвід.

Школа для сучасної дитини не тільки й не стільки заклад, де вона отримує освіту, скільки середовище її проживання, місце, де вона проводить більшу частину свого часу, спілкується з ровесниками, реалізує значимі для неї потреби в спілкуванні, пізнанні, визнанні й успіхові [Там само, с. 17].

Для успішного вирішення проблеми підготовки молоді до життєвої й професійної кар'єри центральну увагу в організації профорієнтаційної роботи сучасної школи соціальному педагогові потрібно приділяти розробці технологій пошукової діяльності: дослідницької, дискусійної, моделювальної, проектної, рефлексивної, орієнтованої на систематичне вивчення старшокласником себе як самоцінності, соціального простору (оточення), професійної діяльності, ринку праці й, у цілому, – соціокультурних відносин. В основі таких соціально-педагогічних технологій – формування в старшокласників узагальнювальних умінь планування, постановки мети, здатність до самоаналізу, прогнозування, прийняття рішення, аналізу проблем і ситуацій, рефлексії. При цьому генеральною лінією є підхід до освіти як до засобу соціальної безпеки, способу виживання в умовах постійного вибору: через пізнання своїх можливостей розвиток здібностей і самореалізація на всіх стадіях та етапах проектування й закріплення життєвого та професійного шляху.

Одним із варіантів програми дій, який можна розглядати як варіант змістовно-процесуальної моделі професійного самовизначення старшокласників у системі профорієнтації учнів загальноосвітньої школи, вважаємо схему побудови особистої професійної перспективи (ОПП), яка є модифікованим варіантом схеми побудови ОПП, розробленої Є. Климовим, та доповнена ціннісно-моральними й смисловими компонентами. Згідно із М. Пряжниковим, схема побудови ОПП містить такі основні компоненти:

1. Усвідомлення цінності чесної праці (ціннісно-моральна основа самовизначення).

2. Загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації країни та прогнозування її змін (прогнозування престижності професії, яку обирають, та прийнятності того чи іншого способу життя, пов'язаного з певною професією).

3. Усвідомлення необхідності отримання професійної освіти.

4. Загальна орієнтація у світі професійної праці (макроінформаційна основа професійного самовизначення).

5. Усвідомлення головного смислу свого життя й відповідної професійної діяльності.

6. Виділення дальньої професійної цілі (мрії) та її узгодження з іншими важливими життєвими цілями (дозвільними, особистісними, сімейними).

7. Виділення ближніх і найближчих професійних цілей (як етапів і шляхів до дальньої цілі).

8. Знання конкретних виділених цілей: професій, навчальних закладів, місць роботи (мікроінформаційна основа професійного самовизначення).

9. Уявлення про власні недоліки (і про переваги), які можуть вплинути на досягнення намічених цілей.

10. Знання шляхів роботи над собою й підготовка до професійної праці, а також шляхів і способів найбільш оптимального використання своїх переваг для досягнення намічених цілей.

11. Уявлення про можливі зовнішні (об'єктивні) перепони на шляху до цілей (хто й що може завадити).

12. Знання шляхів подолання зовнішніх перепон.

13. Система резервних варіантів вибору на випадок невдачі з основного варіанта.

14. Початок практичної реалізації ОПП, спроба щось зробити понад звичне (наприклад, самостійні заняття, відвідування курсів, заняття з репетитором тощо), що дасть можливість оновити інформацію про ситуації вибору й своєчасно внести в ОПП відповідні корективи [8, с. 41].

Володіння сучасними технологіями та способами діяльності й інтерпретації дійсності, а не формальними знаннями є обов'язковою умовою для фахівця будь-якого профілю, який бажає зробити кар'єру на сучасному міжнародному ринку праці. На реальному ринку клієнт платить не за знання, кваліфікацію, а за реальні види робіт, компетентність їх виконання. Компетентність фахівця визначає не саме по собі знання, а спосіб його застосування на ринку, конвертація цього знання. Міжнародні стандарти ISO – це стандарти компетентності. На ці стандарти орієнтовані країни з розвинутою економікою. Зрозуміло, що в нашій державі не було ринку праці й кваліфікація була прив'язана до посадових функцій на робочих місцях, які фінансували централізовано. Сьогодні фінансує клієнт, а він обирає на ринку компетентність. Потрібні ті, хто не просто уявляє зі слів зміст і значення способів діяльності, інструментів, ресурсів в інтерпретації знань, але розуміє суть справи, тобто, ті, хто володіє вміннями й навичками компетентного здійснення такої інтерпретації у створенні й просуванні проектів у фірмах і компаніях, хто здатний розвивати свої ресурси [1, с. 98].

Отже, конкретні шляхи реалізації ідеї гуманізації умов навчання й виховання – це створення для учнів умов сприятливого мікросередовища, комфортного психологічного клімату в шкільному колективі та вдома, допомога в професійному та особистісному самовизначенні, виховання психологічної стійкості, формування почуття соціально-психологічної захищеності. Саме вирішення цих проблем і є завданням педагогічного колективу та родини старшокласників.

Перспективи подальших наукових розвідок з означеної проблеми вбачаємо у аналізі дотрудової соціалізації учнівської молоді як соціально-педагогічної проблеми.

Список використаної літератури

1. Матвиевский В. Я. Востребованность школьника или как стать ресурсным / В. Я. Матвиевский. – М. : БИФ «Инновац. образ. Центр»,

2001. – 128 с. **2. Психологическое** сопровождение выбора профессии : [науч.-метод. пособие] / [Митина Л. М., Брендакова Л. В., Вачков И. В., Грызлова И. Н. и др.]; под ред. Л. М. Митиной. – [2-е изд., испр.]. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т : Флинта, 2003. – 184 с. **3. Чабан Н. І.** Формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників : [монографія] / Н. І. Чабан. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. – 100 с. **4. Школа** социального успеха (Прогнозы. Ожидания. Действительность) / [под общ. ред. Н. А. Реуцкой, Н. А. Рототаевой]. – [4-е изд.]. – М. : Изд-во. МГУП, 2000. – 65 с. **5. Кевля Ф. И.** Прогнозирование личностного развития ребенка в деятельности социального педагога / Ф. И. Кевля. – М. – Вологда : ВГПУ, 2000. – 160 с. **6. Уличний І. Л.** Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / І. Л. Уличний. – К., 2006. – 24 с. **7. Вірна Ж. П.** Основи професійної орієнтації : [навч. посіб.] / Ж. П. Вірна. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 156 с. **8.** <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2016/08/18/%E2%80%9Cnam-potriben-ne-tyuning-sistemi/>

Отрошенко Н. Л. Деякі теоретико-практичні орієнтири щодо профорієнтаційної роботи майбутніх соціальних педагогів в новій школі

У статті наголошено, що завдання держави – кожній дитині дати доступ до якісної освіти. Разом з тим, зараз існують суперечності між потребою ринкової економіки в конкурентноспроможних фахівцях, вимогами до характеру й змісту професійної орієнтації в школі, з одного боку, і реальною підготовленістю школярів у цьому напрямку – з іншого. Акцентовано, що конкуренція – невід’ємна частина життя сучасного українського суспільства, у якому успіх ні до кого не приходиться сам, за нього потрібно боротися. У зв’язку з цим сучасні старшокласники потребують допомоги в активізації самовивчення, відповідних соціально-педагогічних умов для формування адекватної самооцінки й, узагалі, рівня освіти, який надасть можливість кожному випускникові почуватися затребуваним.

Ключові слова: конкурентноспроможність, соціально-професійне самовизначення, соціально-педагогічна допомога, компетентність.

Отрошенко Н. Л. Некоторые теоретико-практические ориентиры по профориентационной работы будущих социальных педагогов в новой школе

В статье отмечается, что задача государства – каждому ребенку дать доступ к качественному образованию. Вместе с тем, сейчас существуют противоречия между потребностью рыночной экономики в конкурентоспособных специалистах, требованиями к характеру и

содержанию профессиональной ориентации в школе, с одной стороны, и реальной подготовленностью школьников в этом направлении – с другой. Акцентировано, что конкуренция – неотъемлемая часть жизни современного украинского общества, в котором успех ни к кому не приходит сам, за него нужно бороться. В связи с этим современные старшеклассники нуждаются в помощи по активизации самоизучения, соответствующих социально-педагогических условий для формирования адекватной самооценки и, вообще, уровне образования, который позволит каждому выпускнику чувствовать себя востребованным.

Ключевые слова: конкурентоспособность, социально-профессиональное самоопределение, социально-педагогическая помощь, компетентность.

Otroschenko N. Some Theoretical and Practical Guidance on Career Guidance for Future Social Workers at New School

The article stressed that the task of the state - to give every child access to quality education. However, there is contradiction between the need for a competitive market economy experts, the requirements of the nature and content of career guidance at school, on the one hand, and actual preparedness of students in this direction - on the other. In countries with developed market economies "human resources" isolated and contrasted "natural resources" is to emphasize the crucial role in the market of human resource capabilities of its market, in order to emphasize the decisive role of human capital in society. Therefore, all States that have gained experience in market development, announced priority is the development of society in human resources. The attention that the competition - an integral part of modern Ukrainian society, where success to anyone he comes for him to fight. In this regard, current high school students need help in enhancing self educating, appropriate social and educational conditions for the formation of an adequate self-esteem and, in general, the level of education that will enable graduates feel every demand. Concrete ways to implement the idea of humanizing the learning environment and education - is creation of favorable conditions for students microenvironment comfortable psychological climate in the school community and home care for professional and personal self and bring psychological stability, a sense of social and psychological security.

Key words: competitiveness, socio-professional self-determination, social and educational assistance, competence.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.